

A magyar nyelv az Európai Unióban

1. A címben megjelölt témakör tanulmányok, elemzések során a tárgya lehetne, mert a fölmerülő s szerteágazó kérdések nemcsak szűkebb tudományos, hanem gyakorlati szempontból is fontosak. Arról van szó ugyanis, hogy a társadalmi problémák egy része nyelvi természetű is, s ezeknek a megoldása a társadalom nyelvhez kötöttségének a figyelembe vétele, e kötöttség tudományos igényű tanulmányozása nélkül nem lehet megnyugtatóan eredményes.

2. Négy alaptételt említek, ezek szolgálnak a tanulmány szemléleti keretétül.

1. A nyelvek sorsa az őket hordozó közösségek sorsától függ, nem pedig nyelvrendszer-tani tényezőktől. (Következtetés: csak gazdaságilag és kulturálisan sikeres közösségek nyelve sikeres.)

2. Társadalom és nyelv egymást föltételező voltából az is következik, hogy a társadalmi versenyképességnek része a nyelvi versenyképesség is. (Nyelvi versenyképészen nemcsak a közösségek anyanyelvi, elsődlegesen tehát belső piaci, hanem nemzetközi nyelvi, azaz külső piaci versenyképességét is értjük.)

3. A nyelvközösség életében bekövetkező változások először a nyelvek **helyzetében** hoznak változásokat, s ezek a változások előbb a **nyelvhasználatra**, majd a beszélők **anyanyelvi kompetenciájára**, végül pedig a **nyelvre** magára hatnak módosítólag — ti. a funkciónövekedés és rendszerdifferenciálódás vagy a funkciószűkülés és a nyelvi erózió folyamatát erősítik. (Idetartozó tudnivaló: a magyar nyelvközösség tagjai anyanyelvi helyzetüket tekintve három kategóriába tartoznak: anyaországiak, őshonos — Kárpát-medencei — kisebbségiek és emigránsok. A három típus között az anyanyelvhasználat környezete, lehetősége és gyakorisága tekintetében nagy különbségek vannak, s emiatt jelentkeznek a nyelvhasználatban divergens tendenciák, s emiatt különbözőek a jövőbeli kilátások is.)

4. A tudásalapú társadalmak jövőbeli esélyei a legnagyobbak. (Következtetés: az értelmiségnek kulcs szerepe van, ebből következően pedig felelőssége is nagy az új tudásanyag közvetítésében, tehát az anya-

nyelven történő információ-, illetőleg tudásáramoltatás **társadalmi méretű** biztosításában is, más szavakkal: az anyanyelvi közösség társadalmi versenyképességének a fenntartásában.)

3. A rendelkezésre álló idő csak néhány kérdéskör érintését teszi lehetővé (nem szólhatok például a nyelvi technológiákról: fontosságukról és fejlesztésük sürgősségéről), ezért utalok nyomatékosan arra, hogy e kérdéskörben már több kitűnő tanulmány, elemzés, jól tájékoztató írás áll rendelkezésünkre a magyar nyelv vonatkozásában is. Az általam érintendő kérdéskörök: 1. a magyar jelenlegi általános nyelvpolitikai helyzete; 2. az angol dominanciája s a vele kapcsolatos félelmek; 3. az unió nyelvi hatása; 4. a kisebbségi magyar nyelv.

1. A magyar nyelv jelenlegi nyelvpolitikai helyzetéről: a magyar nyelvközösség többsége, tudniillik a magyarországi, a szlovákiai és a szlovéniai magyarság 2004. május elseje, Ausztria magyar kisebbsége pedig már évek óta európai uniós állam polgáraiként éli életét. Ukrajna, Románia, Szerbia-Montenegró és Horvátország magyar nyelvű polgárai még nem. A csatlakozással a magyar nyelv **helyzetét** számottevően befolyásoló esemény nem történt. (Az az egyébként valóban fontos tény, hogy a magyar nyelv a 21 hivatalos uniós nyelv egyike, pillanatnyilag nem ilyen, legfőljebb a jövőt tekintve lehet az.) A csatlakozás ténye önmagában sem hurráoptimizmusra, sem vészharangkongatásra nem ad okot nyelvi szempontból sem. Mert a magyar nyelv de jure egyenlő ugyan a többi uniós nyelvvel (a vezető nyelvek a munkanyelvek: az angol, a francia és a német), s ez feltétlenül pozitív üzenet, de facto azonban nem egyenlő a többivel. Vannak nyelvek (az említett vezető három nyelven kívül például az olasz és a lengyel), amelyek nagyobb súlyúak, s vannak, amelyek kisebb súlyúak, mint a magyar (ilyen például a szlovén vagy a balti államok nyelvei). Uniós csatlakozásunk annak a folyamatnak a felgyorsulását jelenti,

amelynek másfél évtizede vagyunk hol szenvedő, hol sikeres alanyai és tárgyai. A szóban forgó események következtében megváltozott és továbbra is változóban van a magyarság túlnyomó többségének tágabb társadalmi, gazdasági, nyelvpolitikai környezete. Változóban van a nyelvi kommunikációs környezet, elsősorban azért, mert technikai feltételei radikálisan megváltoztak (gondoljunk a világhálós kommunikációra), s ennek folyományaként átalakulóban van a tágabb értelemben vett nyelvi kommunikációs kultúra is. Amikor a magyar nyelv uniós helyzetéről szólnunk, e kontextus figyelembe vételével érdemes szólnunk.

2. A magyar nyelvközösség kihívás előtt áll gazdasági, politikai, kulturális és nyelvi tekintetben egyaránt. „Ne kerteljünk: a nyugat-európai érdekszféra kiterjesztéséről”, ill. „három birodalmi [az angol, a francia és a német] nyelvpolitika koalíciójáról és egyúttal versenyéről van szó” (Szépe György in G. Molnár 1998: 75, 77) az Európai Unió esetében. Ebből értelemszerűen következik a megállapítás, hogy a korábbiakhoz képest megváltozott nyelvi érdekszférába tartozik a magyar nyelv is. Ez pedig önmagában is kihívás, amely az Európai Unió törvényei szerint a megőrzve alkalmazkodás vagy alkalmazkodva megőrzés **lehetőségét** kínálja és **feladatát** adja nekünk (az utóbbit természetesen csak akkor, ha ilyen szándék van). Egyébiránt nincs olyan, nem nemzetközi nyelvű uniós tagállam — az újonnan csatlakozottak között sem —, amelynek ilyen szándékai ne volnának.

„Az integrálódó Európában és a globalizálódó világban döntő gazdasági és politikai szerepet játszik a nyelvtudás. Világnyelvek aktív ismerete az elszigetelt, kisebb nyelvi közösségek számára a túlélés egyik feltétele. Magyarország évezredes fennállását a latin, illetve a német nyelvű kultúrákkal való közvetlen kommunikáció lehetősége is biztosította ... A nemzeti túlélés részben, sőt jelentős részben nemzetközi kommunikációs szándék, képesség, siker eredménye” (Frank 2004: 808. Idézhajjuk itt a találó megállapítást is a Finkenstaedt – Schröder szerzőpárostól: „Man kann ohne Fremdsprachenkenntnisse einkaufen, aber nicht verkaufen”, azaz: vásárolni idegen nyelvi ismeretek nélkül is lehet, eladni azonban nem). Közismert, általános történelmi tapasztalat, hogy a nagy nyelvi kultúrák elterjesztik nyelvüket, a kicsik pedig megtanulják azoknak vagy egyiküknek a nyelvét, azaz a kisebb közösségeinek kisebb vagy nagyobb része két- vagy többnyelvűvé válik. Azt is tapasztalatból tudjuk, hogy a

nyelvi kapcsolatok nem szoktak kiegyensúlyozottak lenni: az egyoldalú kétnyelvűség a tipikus. A magyar nyelvközösség magyarországi tagjaira a korábbinál nagyobb nyomás nehezedik máris, hogy idegennyelvtudását gyarapítsa. A statisztikák egyértelműen jelzik, hogy a társadalom reagál erre a kihívásra, ha egyelőre nem is a kívánatos mértékben. „Az elmúlt fél évszázad kelet-közép-európai nyelvismereti, nyelvtanulási helyzete mindenkor híven és szomorú pontossággal tükrözte Magyarország politikai és gazdasági állapotát: kényszerű keleti és előbb tiltott, majd nehézkesen fejlődő nyugati kapcsolatrendszerét. A múlt tapasztalataiból és az utóbbi, immár közel másfél évtized eredményeiből is világos, hogy amint a nemzetgazdaság és a társadalom újból szerves módon, kölcsönös érdekek ezer szálával kapcsolódik a világhoz, úgy lendül fel az idegen nyelvek tanulásának kedve, eredményessége, tartóssága. A mai európai és világhelyzetben Kelet-Közép-Európában természetes és egyre inkább az állami iskolarendszer által is kielégíteni próbált igény az angol és a német nyelv (meg)tanulása” (Frank 2004: 809).

Széles körben elterjedt vélekedés, hogy az uniós csatlakozás a magyar nyelvre nézve veszélyeket rejt magában. A vélelmezett veszély e szerint két területen mutatkozik meg leginkább: 1. abban, hogy a magyar nyelv bizonyos – korábban vagy ma általa lefedett — nyelvhasználati területekről szorul vissza (nemcsak az utódállamokban, hanem Magyarországon is), 2. illetőleg abban, hogy túlzott mennyiségben árasztják el angol szavak a magyar nyelvhasználatot. Ne intézzük el a dolgot a beavatottak fölényével, hanem adjunk tudományos igényű választ a fölmerülő kérdésekre! Ha ezt tesszük, kiderül, hogy a szóban forgó félelem vagy aggódás nem csupán magyar jelenség, még csak nem is kizárólag a kisebb nyelvek beszélőire jellemző vélekedés. Az Európa Tanács határozata értelmében 2001-ben volt „A nyelvek éve”. S ennek keretében végeztek fölmérést ezzel a címmel: „Az európaiak és a nyelvek”. A fölmérés egyik kérdése az volt, vajon veszélyezteteti-e az Európai Unió bővítése a megkérdezettek saját nyelvét. A megkérdezettek 68%-a igennel válaszolt — pedig közöttük voltak a francia és a német anyanyelvűek is. A legpesszimistábbak a finnek és a görögök voltak a maguk 90%-os szavazati arányukkal. Meglepőnek tetszhet a spanyolok 74%-os igen szavazataránya. Egy másik fölmérés (a Cseh Nyelvtudományi Intézet fölmérése) szerint a csehek mintegy 58%-a úgy gondolja, hogy a cseh nyelv minősége romlik, s ennek fő okát az idegen szavak beáramlásának tulajdo-

nítják (Prágai Tükör 2003/2: 42). De vajon mi a magyarázata a szóban forgó nyelvi veszélytudatnak? A történeti elemzések tanúsága szerint a népi veszélytudatnak a nyelvre való átvitelével van dolgunk. A népi veszélytudathoz akkor társul a nyelvi veszélytudat, amikor a nemzet és nyelv szoros együvé tartozása, illetőleg annak tudata a közgondolkodás részévé válik. Nincs abban semmi rendkívüli, hogy napjainkban nálunk lényegében azoknak az anyanyelv jövőjét féltő reflexeknek egy része látszik újraéledni, amelyek a magyar történelemben is többször fölbukkantak már: legutóbb Trianont követően. Egészen bizonyos azonban, hogy a nyelvhalál vizionálása nem megokolt a magyar esetében. Ez a veszély kritikusan alacsony létszámú, nem standardizált nyelvű, önálló állam nélküli közösségeket fenyegeti. A magyar nem ilyen. S még valamit. A nyelvek „romlásá”-val kapcsolatban érdemes leszögeznünk: a nyelvekben mint speciális jelrendszerekben, így tehát a magyarban sincs semmilyen olyan adottság, hajlam vagy rendellenesség, amely szerkezetani értelemben romlásukat, pusztulásukat, kihalásukat idézhetné elő. Minden természetes élő nyelv strukturális értelemben életképes, egészséges, nem romlandó rendszer. Értelemszerűen tehát az idegen nyelvi hatások sem okozhatnak olyan jelenségeket, amelyek az átvevő nyelvek szerkezeti „romlásá”-t vonnák maguk után. A nyelvek nem kihalnak, hanem beszélőik hagyják el, cserélik föl őket. (Közösségek fizikai megsemmisülése csak kivételesen oka nyelvek eltűnésének.)

Úgy tenni azonban, mintha a magyar nyelv **helyzete** dolgában minden a legnagyobb rendben volna, tudományos felelőtlenség lenne. A **korábbiakhoz képest** létszámát tekintve — a biológiai fogyás és az aszimiláció következtében egyaránt — csökkenő, államilag szétdarabolt nyelvközösségről, Trianon óta területében visszaszoruló és presztízséből összességében sokat veszített nyelvről van szó: „a magyar minden környező országban alárendelt státusú és alacsony presztízsű nyelv, használatát csak alacsonyabb szinten tartják természetesnek” (Péntek János 2004: 240). Gazdasági okokból jelentkező presztízs-növekedés néhány szomszédos országban érzékelhető az utóbbi másfél évtizedben. Megemlítendő az is, hogy az említett negatív tényezők a magyar nyelvnek a magas fokú teljesítő-képességét nem érintik, érintik viszont használati megítélését és értékét, illetőleg a kisebbségi magyarság egy részének magyar nyelvi kompetenciáját. Mindez azonban nem uniós csatlakozásunk következménye.

Az EU-csatlakozás a magyar nyelvterületen is az angol nyelv szerepének nagyfokú növekedését, hatásának felgyorsulását és tömegesedését hozza. Az angol veszi át egyre inkább azt a szerepet, sőt annál többet is, amelyet a magyar történelemben korábban a latin és a német játszott. Az angol hatás azonban intenzívebb, szélesebb körű, gyorsabb és tömegesebb lesz, mint az említett két nyelvé volt. A tudományos nyelvre, a szaknyelvekre vonatkozó lehetséges következményekre gondolva fogalmaz így Péntek János: „Most úgy tűnik, a fordítottját éljük át annak, amit Apáczai annak idején. Azt tudniillik, hogy naggyá csak más nyelven válhat a nemzet, a sajátján már nem. De vajon így van ez?” (2004: 242). Nos: ebben a helyzetben növekszik az értelmiségi elit mintaadó szerepe és felelőssége nyelvhasználati tekintetben (is). A magyar nyelv versenyképességének fenntartása — ha van, ha lesz ilyen szándék — azt kívánja, hogy töretlenül folytatódjék az **anyanyelvű tudományművelés, az anyanyelvű tudományos képzés** és az **anyanyelvű tudományos ismeretterjesztés** (mindegyik értelmiségi feladat). Az a törekvés tehát, hogy a magyar nyelv a mai és az eljövendő magyar nyelvű társadalom minden belső nyelvi kommunikációs szükségletét zökkenőmentesen kielégítse, maradéktalanul betöltve mindhárom nyelvhasználati szinten (családi-as-mindennapi, közéleti-szakmai és publicisztikai-szépirodalmi szinten) összes funkcióját.

3. Az Európai Uniónak „voltaképpen nincs nyelvpolitikája” — írja Szépe György (2001: 210). Annyiban bizonyosan nincs, hogy „az EU egyes országainak belső nyelvpolitikáját az EU nem határozza meg, hiszen minden egyes országnak sajátos szempontjai is vannak. Az egyes országoknak eltérő kulturális hagyománya, különböző szomszédsága, egyedi nyelvi kisebbségi konstellációja van” (Szépe 2001: 195). Az egyes országoknak természetesen van nyelvpolitikájuk. A nagy európai nemzeteknek például nemzetközi dimenziójú a nyelvpolitikája, gondoljunk példának okáért a British Council, a Goethe Institut vagy az Alliance Française létre és tevékenységére. Az Európai Unió gazdasági és kulturális versenyéről (is) szól, s a bevezetőben említett axiómák ismeretében értelemszerűen nyelvi versenyéről is szó van. „A „nyelvi verseny” esetében megpróbálható ennek hozzákapcsolása a gazdasági versenyhez. Itt már nem egyszerűen két, egymással érintkező nyelv viszonyáról van szó, hanem aktív (darwinista jellegű) kiszorítósdírról. Nem a nyelvek szorítják ki egymást, nem azok állnak egymással verseny-

ben, hanem a mögöttük álló gazdasági és politikai erők, illetve kulturális megszokások” (Szépe György 2001: 211).

Európai uniós csatlakozásunk s a vele járó technikai előrehaladás egyik következménye lesz egyebek mellett nagy mennyiségű fordítás elkészítése, s új fogalmak, tehát lexikai és frazeológiai, köznyelvi és szaknyelvi neologizmusok tömegének elsajátítása. Az tehát, amit a „terminológiai befogadás” (Benkő Loránd 1999: 103), illetőleg az „európai szemantikai háló”-nak a kiépítése (Szépe 2001: 205), tehát „a fordítás révén érvényesülő európai terminológiai szabványosítás”-nak (Szépe 2001: 210) a magyarra gyakorolt hatása jelent majd. Bizonyos, hogy részletes standardizált terminológiai listák sora készül majd, befolyásolva az egyes nyelvi szakszókincseket, s közvetve a köznyelveket is. Bizonyosra vehető, hogy a fordítások révén a hivatalos közlemények, jogszabályok, rendelkezések nyelvezetének szövegépítése és a szövegkezelő eljárások az egységesülés irányába fognak változni minden uniós nyelvben, hiszen a mintakövetés efféle esetekben akkor is érvényesül, ha az nincs előírva. Egyes vélemények szerint a középkori bibliafordítók végeztek olyan munkát, amely a mai uniós fordítókra vár. A fordítói munka a nyelv teherbírásának határait is tesztelő s kitágításuknak a próbáját jelentő kreatív nyelvi tevékenység, amely ily módon nyelvfejlesztő hatású is lehet. Ma is természetesen. Napjainkban már magyar euroadminisztrációs nyelvről, magyar euronyelvről, sőt euromagyarról olvashatunk, s főbb jellegzetességeiként a következők említetnek: idegen szavak és szóalkotással keletkezett szavak nagy száma, mozaikszavak és betűszók terjedése, jórészt tükörfordításos szó szerkezetek, anglicizmusok, (sokszor helytelen fordítású) szóképek (Balázs Géza 2004/ I: 285). A fordítások tehát nagy szerepet játszanak, ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni a fordítások nyelvi szempontból való fontosságát, miként azt sem, hogy a szóban forgó fordításokat csak felkészült fordítókra szabad bízni, olyanokra tehát, akik alapos szakmai és nyelvi — anyanyelvi és idegen nyelvi — ismeret és képzettség birtokában vannak. (Riasztó jelzést küldött Lengyel Zsolt „Nem ilyen nyelvet akarunk! Hibákkal tarkított »euromagyar« tájékoztató címmel: Magyar Nemzet 2004. X. 4. 7. Említsük meg itt a fordító- és tolmácsképző intézmények felelősségét is!)

Az idegen szavak kérdése is szélesebb összefüggésekbe helyezve értelmezendő. A kultúraváltások idején elsősorban a szókészlet és a frazeológia válto-

zása gyorsul föl. A szókészlet ugyanis a szeizmográf érzékenységevel reagál a társadalom változásaira. Ha pedig egy új eszközt, eljárásmodot, technológiát, kommunikációs műfajt nem saját nyelv közösségünkben hozunk létre, alakítunk ki, hanem másutt teremtenek meg, akkor valójában csak a másik közösség nyelvének — korunkban többnyire az angolnak — a közvetítésével van módunk megismerkedni a kultúra új produktumaival. Minthogy pedig a társadalom csak akkor maradhat versenyképes, ha lépést tart a tudományos-technikai fejlődéssel is, a szóban forgó újításokat el kell sajátítania. Ebből pedig az következik, hogy kultúraváltások idején természetes jelenség idegen szavak tömeges megjelenése (gondoljunk például az elektronikus kommunikáció szókészletére). Azonban — s erre a legjobb példa minden érintett nyelvben a nyelvújítás — a szókészlet tudatos befolyásolása a nyelv közösség egésze szempontjából — értsd: az új fogalmak minél gyorsabb megértetése és társadalmi méretű elterjesztése okából — kívánatos lehet. Az új fogalmak közvetítésének két része van: a megértés (szakmai feldolgozás) és a megértetés (továbadás, megtanítás, nyelvi közvetítés), mely utóbbi akkor a leghatékonyabb **össztársadalmi** szempontból, ha anyanyelven történik. Ezért az új fogalmak lehetőség szerinti anyanyelvesülésének az elősegítése társadalmi érdekű teendő. (Elsősorban azokról a szakterületekről és technológiákról van szó természetesen, amelyeknek nálunk nincsen hagyománya.) Ez nem az idegen szavak purista szemléletű üldözését jelenti, hanem azt a törekvést, hogy a nyelv közösség tagjai számára ismert, tehát anyanyelvi elemekből is építkezve jelöljük a megnevezendő új fogalmak egy részét. Más szavakkal: a terminológia alakítóinak a mindenkor adott közösség (nyelv)használati igényeire, állapotára és körülményeire is célszerű figyelemmel lenniük. Azt is mondhatnám, az értelmiségi elitnek döntenie kell arról, hogy az anyanyelvvél való tudatos törődés több évszázados értelmiségi hagyományát a mai kor igényeinek megfelelő, tehát korszerűsített formában követni kívánja-e vagy sem. Ebbe pedig beletartozik az is, hogy a globális nagy nyelvi versenyben a nem nagy nyelvek beszélői számára tudatosíttassák, hogy az angol, illetőleg a nagy nemzetközi nyelvek mellett anyanyelvük is értékes, hasznos, s hozzá pozitívan viszonyulni, azt megtartani szándékozni nem jelent sem maradáságot, sem semmilyen negatív dolgot, hogy az anyanyelvhez való természetes kötődés nem jelenti a két-vagy többnyelvűség ellenzését, ferde szemmel való nézését, s hasonlót. Ez ezért fontos, mert a beszé-

lők nyelvhez való viszonya hosszú távon a nyelvek sorát nagyban befolyásoló – sőt bizonyos szakaszokban – meghatározó tényező.

Axióma, hogy a nyelvek a szaknyelvekkel válnak teljessé. Azok nélkül nem versenyképes egyetlen nyelv sem. (Kisebbségben az egyik súlyos anyanyelvi gond éppen az anyanyelvű szaknyelvi regiszterek részleges hiánya.) Szépe György úgy látja, hogy abba a nyelvi zónába kerül a magyar nyelv is a némethez földrajzilag és kulturális tekintetben közelebb álló nyelvekkel egyetemben (mint a cseh, szlovák, horvát, szlovén és a balti nyelvek), „amely nagy gonddal fogja gyarapítani saját elemekből a terminológiáját” (2001: 206). Úgy legyen!

4. A magyar kisebbségek magyar nyelvével kapcsolatos fő kérdések: megmaradnak-e anyanyelvükben a határon kívül rekedt magyarok, illetőleg hogy megmarad-e a lényegében zökkenőmentes nyelvi kommunikáció a különböző államokban élő magyarok között a jövőben is? Azért megokolt a kérdésfelvetés, mert kisebbségi helyzetben természetes jelenség a kétnyelvűsödés, sőt a nyelvcseré is bizonyos körülmények között, például szórványhelyzetben. A kérdés tehát voltaképpen nem is az, hogy a kisebbségek kétnyelvűvé válnak-e, hanem az, hogy milyen típusú kétnyelvűek lesznek. A kétnyelvűség gyakori típusa, a fölcserélő kétnyelvűség ugyanis nyelvcseréhez vezet. Ezt az utat járja a moldvai magyarok nagy része, s az ő esetükben lényegében már csak az anyanyelvi revitalizáció lehetőségeit mérlegelhetjük.

Mit jelent e vonatkozásban az uniós csatlakozás? Úgy látom, elsősorban pozitív lehetőségeket. Egyrészt: az Unió jogi biztonsága és garanciarendszere a közösség minden polgárára, tehát a kisebbségi lakosokra is kiterjed. Ha arra gondolunk, hogy ez az erőszakos nyelvi asszimilációt kizárja a gyakorlatban, akkor ez már eleve jó hír.

Másrészt tudvalevő az is, hogy az Unió a kis nyelvek és kultúrák fennmaradását és támogatását szorgalmazza, megőrzendő értéknek tartván őket. Ebben az összefüggésben említendő, hogy a kisebbségi közösségek tagjainak gyakorta kell olyan — például anyanyelvük használatával kapcsolatos – korlátozottsággal szembenézniük, amelyek a többségi társadalom tagjait nem sújtják. (Általában azt mondhatjuk: ezeket a problémákat a többségi társadalom tagjai nem vagy kevéssé ismerik, illetőleg alábecsülik.) Az Európai Unió jogi környezete segíthet abban, hogy a kisebbségek anyanyelv-megtartó törekvéseit ne érezze a többségi

társadalom ellene irányuló fenyegetésnek. Minthogy pedig a kisebbségek anyanyelv-megtartása és nemzeti identitástudata között szoros összefüggés van, az előbbi akarók természetes törekvése a nemzeti azonosság-tudat megtartásának a szándéka is. Az anyaországokban a nemzeti identitás nincs veszélyben, s kérdése is ritkán merül föl, annál inkább a kisebbségek kapcsán. A magyarság számára történelmi kényszer, tehát adott tény, hogy a lehetséges nemzetmodellek közül (ti. államnemzeti, állampolgár-nemzeti vagy kultúr-nemzeti) az utóbbi a jellemző. Ebben kell tehát gondolkodnia és cselekednie, nem feledve, hogy ebben a modellben az anyanyelvnek kitüntetett szerep jut.

Harmadrészt: a szabad mozgás biztosítása, a gazdasági és kulturális mobilitás növekedése, a nyelvi kapcsolattartásnak a korábbiakhoz képest elképzelhetetlen lehetőségei bárkit bárhol bekapcsolhatnak az anyanyelvi nyelvhasználat vérkeringésébe. Ez pedig a nemzeti egység tudatának és érzésének erősödését hozhatja magával, egyszersmind nyelvmegtartó erő is. Negyedrészt: az Unióban távlatilag lehetővé válhat, hogy „a több országban használt anyanyelvek összegződjének (akár többségi, akár kisebbségi nyelvről van szó)” (Szépe 2001: 75). Mit jelentene ez? Azt, hogy a magyar nyelv súlya például kb. 30%-kal növekedhetne az európai nyelvek között (uo.). S ami a magyar-magyar nyelvi kommunikációt illeti? A nyelvi szétfejlődés esélyeit a már említett nyelvi kapcsolattartási lehetőségek bizonyosan csökkentik, egyszersmind pedig növelik a közmagyar elterjedését. Előre pontosan nem látható, de nyelvi szempontból is fontos lesz az a migráció, amely a munkaerő szabad, egyszersmind gazdasági kényszerből következő mozgásának lesz a következménye. „A gazdaság egységesülése afféle új népvándorlással is együtt járhat. Francia- vagy Németország jellegét máris döntően megváltoztatta az ott élő arab, illetve török közösség, és Hollandia, sőt még Anglia arculatán is módosítottak a bevándorlók. Az Európai Közösség kibővítése előre nem látható változásokkal járhat. A múltban a legtöbb ember egy bizonyos nyelvi közösségben nevelkedett, és később fordításra kényszerült, valahányszor másik nyelvi közösséggel találkozott. A jövőben egyre többen érezhetik magukat *out of place*, azaz nyelvközi állapotban ..., a nyelvet igen távan, művelődési hagyományként, közösségi emlékezetként értelmezve” (Szegedy-Maszák 2004: 827). Magyarországon már évek óta több ezren dolgoznak főként ukrainai és romániai magyarok. Ennek a magyar nyelvhasználat szempontjából pozitív és nega-

tív hatása egyaránt van. Ugyanis a kivándorlással szűkülnek egyfelől az anyanyelvi kapcsolatok lehetőségei a magyar kisebbségek körében (tehát például Erdélyben és a Vajdaságban, ahol az elvándorlás nagy mértékű), másfelől azonban növekszik a közmagyar nyelv aktív ismerete és használata az ő körükben is (s ez a magyar nyelvi szétfejlődés ellenében hat).

A kisebbségek dolgában az anyaország, illetőleg a politikai pártok és a mindenkori kormányzat tudatában kell, hogy legyen felelősségének. Idézzük emlékezetünkbe Benkő Samunak a rendszerváltoztatás idején írt szavait: „Egy gazdaságilag megerősödött, morálisan megtisztult, az egyetemes kultúra területén élvonalbeli szerepet betöltő Magyarország nagy hatással lesz a határokon kívüli magyarságra is, feltétlenül elő fogja segíteni a megmaradásukat, nyelvi és kulturális kötődésüket. Ezt a morális kisugárzó erőt várjuk Magyarországtól” (Benkő Samu 1991: 81).

4. Befejezésül visszatérek a bevezetőben említett axiómához: a nyelvek életét közösségeik sorsa ha-

tározza meg. Ha egy közösség a társadalmi és a nyelvi modernizációt sikeresen végrehajtja, bizonyosan megmarad nyelve is. A tudatos nyelvmegőrzés kérdése kisebbségi helyzetekben válik vagy válhat égető kérdéssé. A cél azonban itt sem elsősorban érzelmi alapú, és a legkevésbé sem muzeális dolgok fennmaradásának a biztosítása. A cél a lehetőleg teljes anyanyelvi funkcionalitás, szerepkör megtartása vagy elérése, mert az anyanyelv is csak a maga korlátozatlan szabadságában szolgálhatja maradéktalanul az emberlét kiteljesedését. A magyar nyelvközösség tagjain, elsősorban pedig értelmiségén múlik, hogy a magyarság megfelel-e a kihívásoknak, hogy tehát tud-e a megőrizve alkalmazkodás, illetőleg az alkalmazkodva megőrzés biológiai törvényét követve kellő ütemben lépést tartani a nagyvilággal, hogy tud-e élni az Európai Unió kínálta lehetőségekkel. Mert az Unió kihívást és lehetőséget egyaránt jelent.

Válogatott irodalom

- Balázs Géza 2001. Magyar nyelvstratégia. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Balázs Géza (szerk.) 2004. A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ.
- Balázs Géza, Grétsy László (szerk.) 2004. Az Európai Unió és a nyelvek. Budapest, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.
- Benkő Loránd 1999. Nemzet és anyanyelve. Budapest, Osiris Kiadó.
- Benkő Samu 1991. „Csak a múltunkkal vagyunk egész”. *Valóság* 1991/10: 75–86.
- Brusch, Wilfried – Kahl, Peter W. (szerk.) 1993. Europa. Die sprachliche Herausforderung. Berlin, Cornelsen.
- Coulmas, Floria (szerk.) 1991. A Language Policy for the European Community. Prospects and Quandaries. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Csernusné Ortutay Katalin – Forintos Éva (szerk.) 2000. Nyelvi jogok. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó.
- Dróth Júlia 2000. Legyen egységes az Európai Unió magyar nyelvű terminológiája! *Magyar Nyelvőr* 287–297.
- Frank Tibor 2004. Nemzetek fölötti nyelv és nemzeti fennmaradás. Kulturális politikák esélyei Kelet-Közép-Európában. *Magyar Tudomány* 2004/8: 808–823.
- Gereben Ferenc 1999. Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Glatz Ferenc (szerk.) 1997. Globalizáció és nemzeti érdek. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Glatz Ferenc (szerk.) 1999. A magyar nyelv az informatika korában. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Göncz Lajos 2004. A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások. Szabadka. MTT Könyvtár 8. Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka), MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest) közös kiadványa.
- Kiefer Ferenc 2002. Van-e az Európai Közösségnek nyelvpolitikája? *Magyar Orvosi Nyelv* II/1, 2002. augusztus 23–26.
- Klaudy Kinga 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr* 145–152.
- Kontra Miklós és Hattár Helga (szerk.) 2002. Magyarok és nyelvtörvények. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Kozma István – Papp Richárd (szerk.) 2003. Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Lanstyák István – Szabómihály Gizella 2002. Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Michelberger Pál 1999. Nemzeti nyelv a tudományban: múlt, jelen jövő? In Glatz 1997: 27.
- G. Molnár Barbara (szerk.) 1998. Nyelvpolitika. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó. Péntek János 1999. A megmaradás esélyei. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Péntek János (szerk.) 2004. Magyarul megszólaló tudomány. Budapest, Lucidus Kiadó. Sociolinguistica. 1991. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik. 5.
- Schwerpunkt: Status und Funktionen der Sprachen in den Institutionen der Europäischen Gemeinschaft. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Szabari Krisztina 1996. Az Európai Unió és a nyelvek. *Modern Nyelvoktatás* II/3: 31–45.
- Szegedy-Maszák Mihály 2004. Nemzeti irodalom az egységesülő világban. *Magyar Tudomány* 2004/8: 824–835.
- Szépe György 2001. Nyelvpolitika: múlt és jövő. Pécs, Iskolakultúra.
- Szépe György – Derényi András (szerk.) 1999. Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások. Budapest, Corvina.